

Романюк Наталія Андріївна
Романюк Ростислав Йосипович

Концепт регіональної безпеки в теорії міжнародних відносин

УДК 327.7:327.56

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-1.39>

2026-1.39

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Романюк Наталія Андріївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри європейських
та регіональних студій
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-0772-9369

Романюк Ростислав Йосипович
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних
відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-5573-1474

Стаття присвячена комплексному аналізу еволюції концепту регіональної безпеки в теорії міжнародних відносин та визначенню його сучасного експланативного потенціалу. Автори виходять із того, що впродовж тривалого часу безпекова проблематика розглядалася переважно на глобальному рівні, тоді як її регіональний вимір трактувався як похідний від системної взаємодії великих держав. Завершення холодної війни, фрагментація міжнародного порядку, посилення регіоналізації та зростання ролі недержавних акторів зумовили необхідність концептуального переосмислення регіональної безпеки як відносно автономного аналітичного рівня. У статті простежено трансформацію уявлень про регіональну безпеку в межах основних теоретичних парадигм. Показано, що ранні теорії редукували регіон до просторової проєкції глобального балансу сил, тоді як подальші підходи поступово визнали автономію за регіональним рівнем, взяли до уваги роль інституцій, норм, ідентичностей та соціальних процесів у формуванні безпеки.

Особливу увагу приділено теорії регіональних комплексів безпеки, яка обґрунтовує структурну взаємозалежність загроз у межах географічно окреслених просторів, а також конструктивістським і критичним підходам, що розширюють аналіз за рахунок урахування соціокультурних чинників, сек'юритизації, історичних асиметрій та постколоніальних контекстів. Окреслено типологію регіональних комплексів та продемонстровано, як різні конфігурації сили, норм і взаємодії зумовлюють відмінні безпекові траєкторії.

У висновках наголошено на переході від статичних моделей до процесуального розуміння регіональної безпеки як динамічного багаторівневого явища, що формується через взаємодію глобальних, регіональних і локальних чинників. Аргументовано необхідність залучення кроспарадигмального та міждисциплінарного підходів до дослідження регіональної безпеки в умовах турбулентності міжнародного середовища XXI ст.

Ключові слова: регіональна безпека, теорія міжнародних відносин, регіональні комплекси безпеки, конструктивізм, неоліберальний інституціоналізм, багаторівневий аналіз.

Вступ. Упродовж тривалого часу безпека в теорії міжнародних відносин розглядалася переважно крізь призму глобальної системи та взаємодії великих держав, тоді як регіональний вимір залишався другорядним або похідним рівнем аналізу. Однак трансформація міжнародного середовища наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., зумовлена завершенням холодної війни, процесами регіоналізації, зростанням асиметричних і гібридних загроз, а також посиленням ролі регіональних акторів і організацій, актуалізувала потребу переосмислення регіональної безпеки як окремого концепту. У сучасних умовах саме регіональний рівень дедалі частіше виступає простором концентрації загроз, конфліктів і механізмів їх стримування, що робить його ключовим для розуміння логіки функціонування міжнародної системи загалом.

Динамічні зміни сучасного світу істотно впливають на стан регіональної безпеки. Традиційні концепти безпеки, орієнтовані на державні кордони та військову могутність, поступаються місцем новим підходам, які враховують складні взаємозв'язки між державами, зростання впливу недержавних акторів й активізацію транснаціональних процесів. У цьому контексті теоретичне дослідження регіональної безпеки набуває виняткової актуальності.

Мета та завдання дослідження полягають у розгляді еволюції концепту регіональної безпеки крізь призму низки класичних теорій та сучасних підходів науки про міжнародні відносини, а також у визначенні їхнього експланативного потенціалу щодо питань безпеки на регіональному рівні. Окрему увагу приділено прогнозуванню подальшого розвитку концепту регіональної безпеки в умовах фрагментації глобального порядку та пришвидшення регіонального динаміки.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні історико-генетичного, порівняльного та системного підходів із використанням елементів парадигмального й концептуального аналізу. Зокрема, інструменталізація історико-генетичного підходу дала змогу з'ясувати еволюцію концепту регіональної безпеки в основних теоретичних напрямках науки про міжнародні відносини; порівняльний аналіз – зіставити їхній експланативний потенціал щодо регіонального рівня; системний підхід – розглянути регіональну безпеку як багаторівневе явище, що перебуває у взаємозв'язку з глобальними та локальними процесами. Також застосовано елементи дискурсивного аналізу для виявлення трансформації змісту понять і категорій у різних теоретичних контекстах.

Результати. Регіональна безпека є складним і багатогранним поняттям, що відображає специфіку безпекових відносин у межах визначеного географічного простору. Як зазначає Б. Бузан [7, с. 190], регіональний безпековий комплекс формується тоді, коли держави у певному географічному просторі є настільки взаємопов'язаними у своїх безпекових інтересах, що їхні загрози і конфлікти не можуть ефективно розглядатися ізольовано від сусідів. Іншими словами, регіональна безпека – це співвідношення загроз, інтересів і співпраці між акторами, що взаємодіють у межах певного регіону, створюючи специфічну динаміку безпекових відносин, яку неможливо пояснити лише через глобальні моделі.

Відтак, основними характеристиками регіональної безпеки є територіальна прив'язка, взаємозалежність загроз, комплексність, динамічність та співвідношення глобального і локального контекстів. Територіальна прив'язка означає, що взаємозв'язки держав формуються у межах конкретного географічного регіону, а взаємозалежність загроз підкреслює, що безпекові проблеми однієї держави безпосередньо впливають на стан безпеки інших держав регіону. Комплексність передбачає, що регіональна безпека охоплює політичні, військові, економічні та соціальні аспекти. Динамічність проявляється у зміні конфігурації безпекових відносин під впливом нових загроз, міжнародних організацій та локальних конфліктів. Нарешті, співвідношення глобального та локального підкреслює, що регіональна безпека взаємодіє з глобальними процесами, але демонструє власну специфіку та автономію.

Концепція регіональних комплексів безпеки, розроблена Б. Бузаном і О. Вевером [8, с. 40–82], передбачає створення цілісних безпекових зв'язків, вироблених державами визначеного географічного регіону, що уклали між собою низку угод та договорів і реалізують спільну політику, спрямовану на гарантування регіональної безпеки. Важливими суб'єктами регіональної безпеки, а разом основою регіональних безпекових комплексів, є безпекові й політичні організації, які, завдяки своїм повноваженням, відіграють істотну роль у гарантуванні безпеки в межах власних регіонів.

Концепт регіональної безпеки зазнав суттєвої трансформації у межах науки про міжнародні відносини, що було зумовлене еволюцією теоретичних парадигм, зміною міжнародного середовища та розширенням змісту самого поняття безпеки. На ранніх етапах розвитку теорії міжнародних відносин регіональна безпека не розглядалася як окремий об'єкт наукового аналізу. У межах класичного реалізму та раннього неореалізму регіони сприймалися передусім як просторові проєкції глобального балансу сил, у межах яких відбувалося суперництво між великими державами. Безпека тлумачи-

лася як функція військової могутності та здатності держави виживати в умовах анархічної міжнародної системи, що зумовлювало пріоритет глобального рівня аналізу над регіональним.

Загалом, реалізм, як одна з ключових теорій міжнародних відносин, розглядає міжнародне середовище як сповнене анархії, позбавлене будь-якого управління. Головними акторами тут є національні держави, що прагнуть до виживання та домінування. Тому їхнім головним інтересом є гарантувати безпеку для себе. Акцент на власній могутності й накопиченні для цього ресурсів (насамперед, військових та економічних) сприяють зміцненню безпеки окремої держави, проте, послаблюють загальну безпеку у міжнародному середовищі. У цьому полягає суть так званої дилеми безпеки, коли дії однієї держави, спрямовані на гарантування власної безпеки, можуть бути сприйняті іншими державами як загроза, що спричиняє нарощування озброєнь усіх. Таке трактування безпеки є глобальним за масштабом і конкурентним за природою. Таким чином, класичний реалізм не розрізняв глобальний і регіональний рівні аналізу безпекових проблем та не міг пояснити характер регіональної співпраці. Наслідком такого підходу стала концептуальна редукція регіону до пасивного простору реалізації глобальних стратегій. Окрім того, реалізм зазнав значної критики з боку представників інших теоретичних напрямів з інших причин, насамперед, через його надмірний акцент на державах та ігнорування ролі недержавних акторів, міжнародних організацій та економічних чинників.

Ідеалізм, на відміну від реалізму, наголошує на важливості співпраці, значенні міжнародних інституцій та демократії для забезпечення міжнародної безпеки. Ідеалісти виходили з універсалістського уявлення про неподільність миру та безпеки, в межах якого будь-який конфлікт (незалежно від його географічної локалізації) розглядався як загроза для всієї міжнародної спільноти. Хоча поняття «регіональної безпеки» не було наявне в їхньому теоретичному апараті, низка ключових ідеалістичних концепцій імпліцитно передбачала існування регіональних безпекових взаємозалежностей. Зокрема, у політичній філософії В. Вільсона регіональний вимір безпеки розглядався як практична площина реалізації універсальних норм. Хоча він мислив переважно глобальними категоріями, його підхід мав виразний регіональний вимір: конфлікти в Східній Європі чи на Балканах розглядалися як такі, що можуть бути врегульовані шляхом інституціоналізації співпраці між сусідніми державами та через становлення стабільних, легітимних політичних акторів [21].

Іншу логіку регіональної безпеки пропонував Н. Анджел, який акцентував на економічному вимірі міжнародних відносин. У праці «Велика ілюзія» (1910) він доводив, що зростання економічної взає-

мозалежності робить війну економічно не вигідною. З його точки зору, саме поглиблення комерційної взаємозалежності між сусідами могло суттєво знизити ризик регіональних війн, що наближує його аргументацію до сучасних уявлень про регіональні зони стабільності [4].

А. Ціммерн найбільш наблизився до ідеї автономного регіонального рівня безпеки. Він, зокрема, розглядав Лігу Націй не лише як глобальний інститут, а як систему, здатну функціонувати через регіональні підсистеми, у межах яких держави мали б ефективніше вирішувати суперечності мирним шляхом. На його думку, регіональні організації є більш результативними у сфері безпеки, оскільки вони краще розуміють локальні проблеми, мають спільні історичні та політичні інтереси й володіють вищим рівнем довіри між учасниками [36]. У цьому сенсі Ціммерн фактично передбачив ідею регіоналізації колективної безпеки, яка згодом стала ключовою для неоліберального інституціоналізму. Водночас, його нормативний оптимізм призводив до недооцінки асиметрії сили в регіонах, внутрішніх конфліктів і ролі примусу в підтриманні стабільності. Регіональні безпекові процеси розглядалися переважно як похідні від якості міжнародних норм та інституцій, а не як результат самостійної динаміки регіональних взаємодій. Загалом же представники як реалізму так і ідеалізму не виокремлювали поняття регіональної безпеки, акцентуючи увагу на національній та міжнародній безпеці у широкому контексті.

Неореалізм, насамперед у структурному зберіг ключові онтологічні припущення класичного реалізму, однак суттєво трансформував пояснення міжнародної безпеки, перенісши аналітичний фокус із природи держав на структуру міжнародної системи. Саме структура, а не внутрішні характеристики акторів, є визначальним чинником безпеки в міжнародному середовищі.

Водночас у межах неореалізму сформувалися різні підходи до розуміння механізмів стабільності та гарантування безпеки, що знайшло відображення у його поділі на «оборонний» і «наступальний» різновиди. Представники «оборонного» напрямку, зокрема К. Волц, стверджують, що основним механізмом стабілізації міжнародної системи є баланс сил (*balance of power*), який запобігає домінуванню однієї держави над іншими [33]. У контексті регіональної безпеки це означає, що регіони з відносно рівномірним розподілом сили між державами мають нижчий потенціал конфліктогенності.

Розвиток «оборонного» неореалізму пов'язаний із працями С. Волта, який запропонував концепцію балансу загроз (*balance of threat*). На відміну від класичного балансу сил, ця модель враховує не лише матеріальні можливості держав, а й їхні наміри, географічну близькість та сприйняття загрози з боку політичних еліт [31]. Важливим

є також суб'єктивний чинник оцінки безпекового середовища: тривалі періоди стабільності знижують готовність держав до мобілізації ресурсів і можуть впливати на рівень міжнародної та регіональної безпеки [32]. Тому цілком мислимими є тривалі періоди стабільності та навіть обмежене співробітництво між державами, зокрема на регіональному рівні.

Натомість «наступальний» неореалізм виходить із припущення про фундаментальну несумісність інтересів держав. Держави використовують статус-кво доти, доки це відповідає їхнім інтересам, і готові застосовувати силу на випадок його зміни. Регіональна стабільність у такій системі можлива лише за умови існування регіонального гегемона, який або забезпечує порядок, або стає джерелом нестабільності, якщо його влада сприймається іншими державами як загроза. Тому з позицій «наступального» неореалізму безпека має абсолютний характер і досягається через домінування, а перспективи сталого міжнародного співробітництва у сфері безпеки є мінімальними. Саме на цьому ґрунтується концепція гегемонійної стабільності, пов'язана з працями Р. Гілпіна [12, 13].

Попри внутрішні розбіжності, неореалізм загалом зберігає пріоритет глобального рівня аналізу. У біполярній структурі холодної війни регіональні конфлікти інтерпретувалися як похідні від глобального балансу сил, а регіональні актори – як вторинні елементи системного суперництва наддержав. Регіони розглядалися радше як підсистеми, логіка функціонування яких визначається загальною структурою міжнародної системи.

У підсумку неореалізм також виявився обмежено придатним для пояснення тривалих регіональних конфліктів низької інтенсивності, процесів стабілізації всередині регіону без прямого втручання великих держав, а також формування регіональних режимів безпеки. Його експланативний потенціал залишається високим на системному рівні, однак знижується при аналізі складної внутрішньої регіональної динаміки, що зумовило пошук спеціалізованих теорій регіональної безпеки.

Дослідники-неоліберали трактують зміст поняття «безпека» набагато ширше. Держави, на їхню думку, не є єдиними акторами міжнародних відносин, адже значний вплив на безпекову ситуацію у світі та окремих регіонах здійснюють міжнародні урядові та неурядові організації, транснаціональні корпорації, партії, громадські рухи і навіть окремі особистості. Окрім того, сучасний світ характеризується значним рівнем взаємозалежності держав, жодна з них не спроможна до автономного існування. Неолібералізм, зокрема неоліберальний інституціоналізм, визнавав можливість стабільної співпраці між державами навіть в умовах анархічної міжнародної системи. Зберігаючи раціоналістичні припущення

щодо акторів і державоцентричний характер аналізу, цей підхід змістив акцент із розподілу сили на роль міжнародних інституцій, режимів і норм у подоланні невизначеності, зменшенні трансакційних витрат та ризиків опортуністичної поведінки.

Ключовий внесок у розвиток цього підходу зробив Р. Кеохейн, який у праці «Після гегемонії» (1984) [18] доводив, що міжнародні інституції можуть підтримувати кооперацію навіть за відсутності гегемона, формуючи стабільні очікування, механізми моніторингу та санкціонування. Хоча його аналіз мав переважно глобальний характер, він безпосередньо відкрив можливість для осмислення регіонального рівня безпеки як відносно автономного простору інституціоналізованих взаємодій. Географічна близькість, спільність загроз і повторюваність контактів створюють сприятливі умови для формування регіональних безпекових режимів, які часто виявляються ефективнішими за глобальні механізми [2]. У цьому контексті регіональна безпека перестає бути похідною лише від глобального укладу сил й набуває відносно автономії завдяки стійким інституційним практикам.

Важливим внеском у неолібералізм є концепція комплексної взаємозалежності Дж. Ная, розроблена спільно з Р. Кеохейном [19]. Вона підкреслює множинність каналів взаємодії між державами, зменшення ролі військової сили та зростання значення економічних, політичних і соціальних зв'язків. У регіональному контексті це означає, що безпека формується не лише через стримування, а й через глибоку інтегрованість, яка підвищує вартість конфлікту й сприяє стабільності.

Водночас, попри визнання відносно автономії регіонального рівня, неолібералізм не долає обмеження системного підходу. Його експланативна сила спирається значною мірою на наявність ефективних інституцій та мінімального рівня довіри між державами. Щодо регіонів з високим рівнем асиметрії сили, слабкими державними інститутами або глибокими конфліктами неоліберальні уявлення часто виявляються непереконливими. У таких умовах регіональні інституції залишаються формальними або неефективними, а безпекова динаміка визначається радше силовими, ніж кооперативними чинниками.

Поряд із неоліберальним інституціоналізмом важливу роль у формуванні теоретичних підходів до регіональної безпеки відіграли функціоналізм, неофункціоналізм та комунікативна теорія К. Дойча, які запропонували альтернативне бачення механізмів стабілізації міжнародних відносин. Водночас між цими підходами існують принципові відмінності щодо рівня аналізу та розуміння процесів регіоналізації.

Класичний функціоналізм, пов'язаний із працями Д. Мітрані [24], не передбачав розгляду регіонального рівня як автономної сфери міжнародної політики. Його теоретична логіка була радше анти-

системною та універсалістською, спрямованою на поступове подолання конфліктності міжнародних відносин через функціональну співпрацю у технічних і соціально-економічних сферах. У цьому підході безпека не розглядалася як окрема категорія, а виникала як побічний ефект ефективного управління спільними проблемами.

Неофункціоналіст Е. Хаас, на відміну від Д. Мітрані, безпосередньо пов'язував процеси інтеграції з регіональними політичними просторами, розглядаючи Європу як лабораторію з формування нових моделей співпраці. Центральним елементом неофункціоналістської теорії стала концепція «переливання» (spillover), згідно з якою поглиблення співпраці в одній із сфер неминуче породжує необхідність розвитку взаємодії в інших сферах, у тому числі й безпековій [14]. Неофункціоналізм також акцентував увагу на ролі наднаціональних інституцій та транснаціональних акторів у формуванні регіональних порядків. Це дало змогу вперше теоретично обґрунтувати регіон як автономний рівень безпеки, що має власну внутрішню логіку розвитку.

Вагомим доповненням до функціоналістського та неофункціоналістського підходів стала комунікативна теорія К. Дойча [11], яка надала процесам регіональної інтеграції соціально-політичного забарвлення. К. Дойч запропонував концепцію безпекових спільнот (security communities), визначаючи їх як групи держав, між якими сформувалося стійке переконання у неможливості вирішення конфліктів шляхом застосування сили. Безпекова спільнота формується тоді, коли держави поділяють переконання, що суперечності між ними вирішуватимуться мирними засобами, а використання сили стає практично немислимим [11, с. 11]. У цьому сенсі регіональна безпека постає не лише як інституційна або стратегічна конструкція, а як соціальний процес, що ґрунтується на інтенсивних транскордонних контактах, спільних цінностях і політичній сумісності.

Проаналізовані теоретичні підходи демонструють обмеження у поясненні регіональної безпеки поза межами інтегрованих і відносно гомогенних регіонів. Вони схильні недооцінювати роль силових асиметрій, зовнішнього втручання та глибоких конфліктів ідентичності. Водночас ці підходи заклали інтелектуальні підвалини для подальшого вдосконалення регіонально орієнтованих теорій безпеки й дали поштовх новому етапу з розвитку концепту регіональної безпеки. Останній пов'язаний із формуванням теорії регіональних комплексів безпеки (ТРБК), запропонованої Б. Бузаном та О. Вевером [6, 9]. Регіональний комплекс безпеки визначається як сукупність держав або інших акторів, безпекові проблеми яких є настільки взаємопов'язаними, що їх неможливо аналізувати окремо. Чинниками формування таких комплексів є географічна близькість, історична взаємодія,

політична сумісність або конфліктність, а також обмежена здатність зовнішніх акторів повністю контролювати внутрішньорегіональну динаміку. У результаті регіональна безпека набуває структурного характеру, що дає змогу пояснювати як стабільність, так і нестабільність окремих регіонів.

Регіональність – один із основних постулатів ТРББ, відображає ідею, що більшість безпекових проблем у міжнародній системі генерується та відчувається в «ближньому колі» держав, тобто між сусідніми акторами, а не в глобальних відносинах. Це означає, що внутрішньорегіональні взаємодії, моделі ворожнечі та співпраці можуть зберігатися або трансформуватися незалежно від глобальних процесів.

ТРБК також пропонує багатовимірний аналіз безпеки, виходячи з того, що безпека регіону не обмежується лише військовими аспектами. У цій теорії безпека розглядається як комплекс явищ, що охоплює військовий, політичний, економічний, соціальний та екологічний виміри. Ще одним важливим внеском ТРБК є типологія регіональних комплексів безпеки, яка дає змогу класифікувати різні конфігурації безпекових відносин у регіонах. Б. Бузан та О. Вевер описують декілька основних різновидів РБК:

- стандартні комплекси, у яких безпекова взаємодія відбувається переважно між державами регіону без явної домінанти зовнішніх потуг;
- центровані комплекси (centred RSCs) з домінуванням одного потужного актора (часто глобальної або регіональної великої держави);
- великодержавні комплекси (greatpower RSCs), де присутність кількох великих держав формує складні моделі взаємодії;
- суперкомплекси, які виникають унаслідок поєднання двох або більше регіональних комплексів або підсилення впливу глобальних акторів у межах регіону.

Наведена типологія дає змогу пояснити, чому регіони відрізняються за безпековими патернами, чому окремі РБК залучають зовнішніх акторів інтенсивніше, ніж інші, і у який спосіб взаємодія між державами РБК може формувати різні траєкторії конфліктів чи співпраці.

Розширенню аналізу РБК сприяв конструктивістський підхід, який підкреслює соціальну природу безпеки, взаємозалежність між ідентичністю держав, нормами поведінки та колективними уявленнями про загрози [34]. Він пояснює, чому регіони з подібними матеріальними характеристиками можуть демонструвати різну динаміку безпеки: стабільність і конфліктність залежать не лише від розподілу сил, а й від того, як держави усвідомлюють свої інтереси, визначають загрози та формують колективні уявлення про співпрацю або протистояння. По-перше, кон-

структивізм дає змогу розглядати загрози не як об'єктивні факти, а як соціально конструйовані через дискурс, політичні процеси та комунікацію між державами. Концепт сек'юритизації, розроблений Копенгагенською школою [9], демонструє, що певні явища – від міграційних потоків до пандемій чи економічних криз – стають «загрозами безпеці» лише тоді, коли вони усвідомлюються і визнаються такими. Це відкриває можливість для дослідження нетрадиційних викликів, які традиційні реалістичні підходи часто ігнорують.

По-друге, конструктивізм акцентує увагу на ролі норм і колективних ідентичностей у формуванні безпеки. Спільноти безпеки, концепт яких запропонував Е. Адлер і М. Барнетт (1998) [3], розглядаються як регіони, у межах яких держави напружують взаємну довіру, спільні правила та очікування щодо мирного вирішення конфліктів. У таких спільнотах безпека формується завдяки усвідомленню взаємної залежності та шляхом підтримання норм поведінки, а не через перевагу однієї держави над іншою [23].

По-третє, конструктивізм дає змогу пояснити різну динаміку безпеки в регіонах із подібними матеріальними ресурсами, адже регіональні системи з приблизно рівними силами можуть демонструвати відмінні рівні конфліктності або стабільності. Конструктивісти А. Вендт (1999) [34] та П. Катценштайн (1996) [17], наголошують, що це пояснюється не лише матеріальними чинниками, а й тим, як держави усвідомлюють власні інтереси, ідентифікують загрози та виробляють колективні уявлення про співпрацю або протистояння.

Таким чином, ТРБК у поєднанні з конструктивістським підходом передбачають аналітичну автономію регіону, пояснюють внутрішньо-регіональні конфлікти, механізми стабілізації та роль регіональних акторів, відкриваючи простір для розуміння трансформацій у регіональній безпековій динаміці. Водночас ТРБК демонструє обмеження, зокрема у поясненні трансрегіональних і глобальних мережевих загроз, які дедалі істотніше впливають на сучасні регіональні комплекси безпеки. ТРБК та конструктивізм також недостатньо акцентують увагу на структурних нерівностях, історичних умовах та культурних контекстах, що створюють асиметричні відносини між акторами. Ця прогалина була частково заповнена підходами у межах критичних студій безпеки (Critical Security Studies), які поставили під сумнів панівні державноцентричні та позитивістські безпекові моделі. Критичні теоретики, зокрема К. Бут [5] і Р. В. Джонс [16], розглядають безпеку через призму емансипації, тобто звільнення людей від структурних форм пригнічення, насильства та нерівності. Це дає змогу виявляти, як гегемонійні безпекові нарративи слугують інтересам потужних акторів, водночас маргіналізуючи

вразливі групи. Таким чином, критичні студії безпеки пропонують нормативний аналіз, який акцентує увагу на тих голосах і вимірах, що часто ігноруються традиційними теоріями.

Постколоніальні підходи в безпекових дослідженнях ще глибше підкреслюють важливість історичного й культурного контексту, зосереджуючись на тому, як спадок колоніалізму, збереження імперських структур панування та культурна гегемонія впливають на сучасні безпекові порядки. Представники постколоніальної теорії, зокрема В. Жабрі [15], С. Крішна [22], С. Сет [25], П. Шіліам [26] та Р. Кокс [10], звертають увагу на те, що багато сучасних регіональних конфліктів і механізмів співробітництва є продуктом історично сформованих відносин влади, які продовжують відтворюватися в постколоніальному контексті. У межах постколоніальної перспективи А. Ачар'я обґрунтував концепцію локалізації норм, показавши, як глобальні ліберальні стандарти безпеки адаптуються до місцевих культурних і політичних контекстів, формуючи регіонально-специфічні практики [1].

Такі підходи сприяють деконструкції західноцентричних уявлень про безпеку, включно з гегемоніями концепціями державного інтересу та балансу сил, відкриваючи простір для розуміння того, як глобальні нерівності, культурні наративи та історичні травми формують регіональні безпекові дискурси. Постколоніальні дослідники акцентують на тому, що локальні практики безпеки, неформальні інститути та регіональні ідентичності часто мають критичне значення для забезпечення стабільності в регіонах Глобального Півдня, таких як Південно-Східна Азія, Африка та Південна Азія [1, 30].

На початку XXI ст. концепт регіональної безпеки зазнає подальшої трансформації під впливом нових типів загроз і структурних змін у міжнародній системі. Регіональна безпека дедалі менше зводиться до питань міждержавного суперництва і щодраз більше набуває багатовимірного характеру. Це зумовлює інтенсивний розвиток мультипарадигмальних та міждисциплінарних підходів до її вивчення.

Зокрема мережеві підходи (Network Approaches) зосереджуються на взаємозалежностях, потоках інформації, співробітництві та ролі позиційних зв'язків у формуванні безпекових результатів. Застосування концепцій мережевого управління у регіональних дослідженнях дає змогу вивчати, як саме актори взаємодіють у мережах, які забезпечують обмін інформацією, довірою та практиками реагування на загрози, і як ці взаємодії сприяють стабілізації або ескалації конфліктів. Ключовими представниками цього підходу є Е. Кірхнер та Р. Домінгес, які розробили концепцію безпекового врядування (security governance) з метою аналізу регіональних організацій, показавши, як

мережеві взаємодії сприяють координації та стабільності в Європі, Африці та Азії [20]. У свою чергу Л. Джонс та С. Гамейрі досліджували транснаціональні мережі і їхній вплив на безпеку регіонів Глобального Півдня [16].

Інший аспект полягає у використанні регіонально інституційних підходів (Regional Institutional Approaches), які зосереджуються на ролі формальних інституцій та процедур безпеки, створених на регіональному рівні. Ці підходи вивчають, як офіційні регіональні організації, форуми співробітництва та багатоцільові безпекові механізми формують спільні норми, процедури прийняття рішень, а також визначають способи колективного реагування на загрози. Серед провідних представників цього підходу виділяються А. Ачар'я, який розробив концепцію локалізації норм, демонструючи, як глобальні принципи безпеки адаптуються до місцевих умов і створюють специфічні регіональні практики співпраці [1], а також Дж. Сперлінг і Р. Таварес, які порівнюють функціонування регіональних безпекових інституцій у різних континентальних контекстах та їхню здатність підтримувати стабільність [28].

Використання мережевих і регіонально інституційних підходів у дослідженні регіональної безпеки дає змогу з'ясувати, як формальні структури і неформальні мережі взаємодіють між собою, утворюючи комплексні системи безпекового врядування. Це передбачає аналіз безпеки як процесу, що виникає через динаміку інституційної комплексності, взаємозалежність акторів та нормотворчих практик, а не лише з огляду на баланс сил або індивідуальні стратегії держав.

Підсумовуючи зазначимо, що еволюція концепту регіональної безпеки у XX–XXI ст. відображає не лише зміни в міжнародній системі, а й глибоку трансформацію академічних підходів до вивчення безпекових проблем. Якщо впродовж холодної війни й навіть частини наступного періоду безпека розглядалася здебільшого крізь призму глобального балансу сил і міждержавної динаміки, то сучасний контур безпекових проблем дедалі більше демонструє складні багатовимірні взаємозв'язки, які неможливо розкрити лише за допомогою традиційних підходів. Саме це змушує науковців і практиків переосмислювати не лише об'єкти, а й методи аналізу безпеки. Зокрема, автори сучасних робіт з теорії регіональних комплексів безпеки вказують на важливість дослідження того, як саме регіональні структури виникають, еволюціонують і адаптуються під тиском внутрішніх і зовнішніх чинників, включно з великими державами, що мають глобальні інтереси [1].

Висновки. Сучасне розуміння концепту регіональної безпеки є наслідком його еволюції, яка розширила його через інтеграцію соціальних, культурних та історичних чинників, а також сти-

мулювала розробку комплексних, багатовимірних і міждисциплінарних підходів у сучасній теорії міжнародних відносин. Цей демонструє, що концепт регіональної безпеки постійно адаптується до змін у міжнародній системі та нових викликів XXI ст., зберігаючи при цьому зв'язок із традиційними теоретичними рамками.

Особливо важливим є перехід від статичних моделей безпеки до процесуального підходу, згідно з яким регіональна безпека визначається не лише як стан відносно стабільності чи конфлікту, а як безперервний процес взаємодії акторів і структур, які постійно перебудовують власні стратегії відповідно до змін у глобальному середовищі. Такий підхід не заперечує традиційних безпекових аспектів, але розширює їх до вимірів, які раніше не були предметом систематичного вивчення, особливо в межах регіональних комплексів.

Слід також звернути увагу на те, що розвиток досліджень регіональної безпеки демонструє тісний зв'язок із глобальними трендами. Зменшення домінування наддержав, інтеграційні проекти на регіональному рівні та активізація регіональних організацій змінюють фокус безпекових стратегій. Це створює умови для підвищеної ролі субрегіональних утворень та локальних безпекових систем, у межах яких взаємозалежності між сусідами створюють значно складніші безпекові конфігурації, ніж у минулому. Це може істотно вплинути на формування нових підходів до міжнародної безпеки загалом, зміщуючи акцент від одно- до багаторівневого аналізу, що охоплюватиме локальні, субрегіональні, регіональні й трансрегіональні виміри.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Acharya A. Constructing a security community in Southeast Asia: ASEAN and the problem of regional order. London : Routledge, 2001.
2. Acharya A. The end of American world order. Cambridge : Polity Press, 2014.
3. Adler E., Barnett M. (eds.). Security communities. Cambridge : Cambridge University Press, 1998.
4. Angell N. The great illusion: A study of the relation of military power to national advantage. London : G. P. Putnam's Sons, 1910.
5. Booth K. Security and emancipation. *Review of International Studies*. 1991. Vol. 17, No. 4. P. 313–326.
6. Buzan B. People, states and fear: The national security problem in international relations. Brighton : Wheatsheaf, 1983.
7. Buzan B. People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-Cold War era. 2nd ed. Boulder, CO : Lynne Rienner, 1991.
8. Buzan B., Wæver O. Regions and powers: The structure of international security. Cambridge : Cambridge University Press, 2003.
9. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Security: A new framework for analysis. Boulder, CO : Lynne Rienner, 1998.
10. Cox R. W. Production, power, and world order: Social forces in the making of history. New York : Columbia University Press, 1987.
11. Deutsch K. W. et al. Political community and the North Atlantic area: International organization in the light of historical experience. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1957.
12. Gilpin R. War and change in world politics. Cambridge : Cambridge University Press, 1981.
13. Gilpin R. The political economy of international relations. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1987.
14. Haas E. B. The uniting of Europe: Political, social, and economic forces, 1950–1957. Stanford, CA : Stanford University Press, 1958.
15. Jabri V. Discourses on violence: Conflict analysis reconsidered. Manchester : Manchester University Press, 1996.
16. Jones L., Hameiri S. Regional governance and state transformation in Southeast Asia. *Journal of Contemporary Asia*. 2014. Vol. 44, No. 3. P. 1–21.
17. Katzenstein P. J. (ed.). The culture of national security: Norms and identity in world politics. New York : Columbia University Press, 1996.
18. Keohane R. O. After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1984.
19. Keohane R. O., Nye J. S. Power and interdependence: World politics in transition. Boston, MA : Little, Brown, 1977.
20. Kirchner E. J., Domínguez R. (eds.). The European Union and multilateral governance. London : Routledge, 2009.
21. Knutsen T. L. A history of international relations theory. Manchester : Manchester University Press, 1997.
22. Krishna S. Postcolonial insecurities: India, Sri Lanka, and the question of nationhood. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1999.
23. Manners I. Normative power Europe: A contradiction in terms? *Journal of Common Market Studies*. 2002. Vol. 40, No. 2. P. 235–258. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>
24. Mitrany D. A working peace system: An argument for the functional development of international organization. Chicago, IL : Quadrangle Books, 1943.
25. Seth S. (ed.). Postcolonial theory and international relations: A critical introduction. London : Routledge, 2013.
26. Shilliam P. (ed.). International relations and non-Western thought: Imperialism, colonialism and investigations of global modernity. London : Routledge, 2011.
27. Smith M. E. International security: Politics, policy, prospects. 2nd ed. London : Palgrave Macmillan, 2017.
28. Sperling J., Tavares R. Security governance in a globalized world. London : Routledge, 2009.
29. Tavares R. Regional security: The capacity of international organizations. London : Routledge, 2010.
30. Tickner J. A. What is your research program? Some feminist answers to international relations methodological questions. *International Studies Quarterly*. 2003. Vol. 49, No. 1. P. 1–21.

31. Walt S. M. The origins of alliances. Ithaca, NY : Cornell University Press, 1987.

32. Walt S. M. International relations: One world, many theories. *Foreign Policy*. 1998. No. 110. P. 29–46.

33. Waltz K. N. Theory of international politics. Reading, MA : Addison-Wesley, 1979.

34. Wendt A. Social theory of international politics. Cambridge : Cambridge University Press, 1999.

35. Wyn Jones R. Security, strategy, and critical theory. Boulder, CO : Lynne Rienner, 1999.

36. Zimmern A. E. The League of Nations and the rule of law, 1918–1935. London : Macmillan, 1936. Reprint: New York : Russell & Russell, 1969.

The concept of regional security in international relations theory

Romaniuk Nataliya Andriivna

PhD in Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of European and Regional Studies
Ivan Franko National University of Lviv
Sichovykh Striltsiv str., 19, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0772-9369

Romaniuk Rostyslav Yosypovych

PhD in Political Sciences, Associate
Professor,
Head of the Department of International
Relations and Diplomatic Service
Ivan Franko National University of Lviv
Sichovykh Striltsiv str., 19, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5573-1474

The article offers a comprehensive analysis of the evolution of the concept of regional security in international relations theory and assesses its contemporary explanatory potential. It proceeds from the premise that, for a considerable period, security issues were addressed primarily at the global level, whereas the regional dimension was treated as derivative of systemic interaction among major powers. The end of the Cold War, the fragmentation of the international order, the intensification of regionalization processes, and the growing role of non-state actors have necessitated a conceptual reconsideration of regional security as a relatively autonomous level of analysis.

The article traces the transformation of approaches to regional security across the principal theoretical paradigms. It demonstrates that early theoretical frameworks reduced regions to spatial projections of the global balance of power, whereas subsequent approaches increasingly acknowledged the analytical autonomy of the regional level and incorporated the role of institutions, norms, identities, and social processes in the construction of security. Particular attention is devoted to the theory of regional security complexes, which conceptualizes the structural interdependence of threats within geographically proximate spaces, as well as to constructivist and critical approaches that broaden the analytical scope by incorporating sociocultural factors, securitization processes, historical asymmetries, and postcolonial contexts. The article outlines the typology of regional security complexes and demonstrates how varying configurations of power, norms, and patterns of interaction generate distinct security trajectories.

The conclusions highlight a shift from static conceptions toward a process-oriented understanding of regional security as a dynamic, multi-level phenomenon shaped by the interaction of global, regional, and local factors. The article argues for the necessity of a multi-paradigmatic and interdisciplinary approach to the study of regional security in the turbulent international environment of the twenty-first century.

Key words: regional security, international relations theory, regional security complexes, constructivism, neoliberal institutionalism, multi-level analysis.

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026